

УДК: 811.111'371'373.47

КАТЕГОРІЇ ЕМОТИВНОСТІ ТА ЕКСПРЕСИВНОСТІ В СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОГО ДІЄСЛОВА

Ольга Барановська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: english_philology@ukr.net*

Присвячено вивченню співвідношення між категоріями емотивності та експресивності в лексико-семантичній системі англійського дієслова. Визначено взаємозалежність категоріальних емотивних та експресивних значень на основі аналізу дієслівних синонімічних рядів у зворотному тезаурусі. Наявність експресивного значення у денотаті лексеми є передумовою емотивності.

Ключові слова: емотивність, експресивність, експресивно-емотивне значення, синонімічний ряд, домінанта ряду, зворотний тезаурус.

Вивчення явища семантичної конотації та її структури неодноразово було предметом лінгвістичних праць (Е. С. Азнаурової, А. Я. Алексєєва, І. В. Арнольд, В. Н. Телії, В. І. Шаховського та ін.). Традиційно, до складу конотації зачисляють емотивний, оцінний, експресивний та функціонально-стилістичний компоненти [6, с. 438]. Вочевидь структурні компоненти конотації є взаємно пов'язаними: існує зв'язок між емотивністю та оцінкою, емотивністю та експресивністю, емотивністю та функціонально-стилістичним компонентом тощо.

Проте В. І. Шаховський повністю отожднює конотацію з емотивністю, відносячи оцінку та експресивність до логіко-предметного значення [10, с. 68]. Під емотивною конотацією він розуміє емоції, які супроводять певний звуковий комплекс чи семантику слова, завдяки яким оцінку того, про що (про кого) йдеться, сприймають як емоційне схвалення або несхвалення [10, с. 68]. На переконання дослідника, емотивність перебуває у тісному зв'язку з експресивністю: хоча емотивність – конотативна, а експресивність – денотативна, усі емотивні одиниці обов'язково мають в денотаті експресивні семи [11, с. 32]. Дотримуючись такого трактування конотації, емотивності та експресивності, вважаємо за необхідне дослідити зв'язок між семантичними категоріями емотивності та експресивності на матеріалі дієслів сучасної англійської мови. Актуальність розвідки зумовлена недостатнім вивченням дієслівної конотації у системі англійської мови, а також об'єктивною потребою оптимізації її репрезентації у лексикографічних джерелах.

Мета праці – проаналізувати сутність та зв'язок між категоріями емотивності та експресивності у системі англійського дієслова. Оскільки головним проявом мовної експресивності є синонімія [4; 6], безпосереднім предметом нашого дослідження є семантика дієслівних синонімічних рядів.

Отже, нами є такі завдання:

- 1) визначити синонімію як прояв мовної експресії та плеоназму;
- 2) розглянути особливості дієслівної синонімії;
- 3) проаналізувати наповненість дієслівних синонімічних рядів, виділити доміанти та периферію на основі об'єктивної методики;
- 4) виділити емотивні дієслова у зворотному дієслівному тезаурусі.

Загальновідомо, що синоніми – лексичні одиниці зі спільним денотативним значенням та відмінним конотативним (у нашому випадку, емотивним) значенням. Домінантою ряду є найбільш уживане, стилістично нейтральне, *найменш експресивне слово* [6, с. 541]. Усі інші одиниці ряду можна подати у вигляді шкали наближення до доміанти. Такий принцип покладено в основу побудови словника семантичних відстаней англійських дієслів М. Е. Білінського [3], укладеного внаслідок обернення Webster's New World Thesaurus [14]. Створення зв'язку синонімів з доміантою ряду, а також між собою, дає можливість виявити ступінь експресивності одиниць ряду через більшу або меншу наближеність до доміанти. У зворотному тезаурусі доміанти, або заголовному дієслову, приписується коефіцієнт синонімічної подібності, що дорівнює 1,00. Величини коефіцієнтів синонімічної подібності зображено у вигляді шкали спадання: **CLASH (8)** collide (to come into conflict, 0,75); conflict (0,75); jar (to create discordant sounds, 0,75); oppose (to fight, 0,75); quarrel (0,68); clatter (0,50); complete (0,21); thunder (0,09) [3]. У більшості зворотних синонімічних рядів доміанта повторює назву статті словника та входить у загальну кількість синонімів, подану в дужках: **EMERGE (8)** emerge (1,00); appear (to become visible, 0,91); loom (to appear large or imposing, 0,89); result (0,83); flow (to issue forth, 0,78); materialize (to develop, 0,50); escape (0,31); evolve (0,25) [3].

Неоднакова кількість дієслів у правій (синонімів) та лівій (домінант рядів) частинах зумовлює таку репрезентацію в оберненому словнику. Понад 1 800 дієслів не є доміантами у Webster's New World Thesaurus. Безсумнівна практична цінність таких спостережень: адже тезауруси дають уявлення про механізми вибудовування асоціативних зв'язків у ментальному лексиконі та є джерелом вивчення англійської мови як іноземної. До того ж, зворотні тезауруси розкривають деякі теоретичні аспекти функціонування мовної системи. Нерелексивність синонімічних рядів під час обернення свідчить про низку лексико-семантичних особливостей синонімів. Для нашого дослідження важливо з'ясувати, чому окремі синоніми не розпочинають синонімічних рядів у прямому тезаурусі, чому асоціативний зв'язок уривається або набуває інших якісно-кількісних показників в оберненому тезаурусі. Наша **робоча гіпотеза** полягає у тому, що розмитість предметно-логічного значення окремих дієслів, які не є доміантами рядів, їхній високий емотивно-конотативний потенціал заважають провести асоціації по лінії денотату, тому така лексика є найбільш емотивно маркованою, а критерій її виявлення у системі мови претендує на об'єктивність, оскільки "підкріпленій" лексикометричними розрахунками.

Загально визнаним у лінгвістиці є той факт, що експресивні дієслова вирізняються найбільшою, найбагатшою синонімією [4, с. 310]. Експресивні маркери можна виявити під час компонентного аналізу словникових дефініцій: **waft** – (with reference to a scent, sound, etc.) pass or cause to pass gently through the air; **wine** – enjoy oneself by eating and drinking lavishly; **reaffirm** – state again strongly [13]. Експресивність як складова денотативного зна-

чення характеризується більшою або меншою інтенсивністю як якісно-кількісною ознакою, наприклад у ряді: **SUFFER (14)** suffer (to feel pain, 1,00); endure (to sustain adversity, 0,95); let (permit, 0,75); allow (to permit an action, 0,74); lose (to incur loss, 0,67); take (to undergo, 0,50); writhe (0,33); face (to confront conflict or trouble, 0,32); resist (to withstand, 0,30); authorize (to allow, 0,25); receive (to endure, 0,25); mourn (to lament, 0,05) [3].

Помітно, що більша експресивність характерна для довших рядів, які починаються відносно нейтральною домінантою. Найдовші ряди у зворотному тезаурусі помічено у **SETTLE (67)**, **ADVANCE (59)** та **DIRECT (56)** [3]. До того ж, експресивність – ознака інтенсифікації значення слів за шкалою зменшення або збільшення різних не лише денотативних, а й конотативних ознак, емотивності [6, с. 139]. Емотивна експресивність актуалізується в контексті, тому лексикографічне відображення її утруднене та зазвичай неповне, на що неодноразово звертали увагу дослідники [4; 5; 8; 9; 10; 12]. На нашу думку, не можна абсолютно твердити про повну відсутність конотацій у домінанті ряду, покликаної передавати денотативне значення. Домінанта ряду – поняття метамови лексикографії, у словнику – це одиниці з чітко презентованим предметно-логічним значенням, у тексті це вже не так. Одиниця-домінанта одного ряду може бути синонімом до іншої одиниці-домінанти, будучи носієм додаткових конотацій.

У зворотному тезаурусі не розпочинають синонімічних рядів дієслова *opine, wager, adduce, nestle, skirt, slack, veil, sense, allure, ameliorate, hulk, sconce, swig* тощо. Потужний конотативний (емотивний) компонент у структурі їхніх значень відсуває на другий план денотативний, що є основою для побудови синонімічного ряду. Ці дієслова наводять переважно в кінці рядів прямого тезауруса. До того ж їм властиві формальні ознаки дієслівних емотивів, такі як конверсивний спосіб словотворення, утворення внаслідок семантичної деривації, належність до розмовної, сленгової, архаїчної, діалектичної лексики тощо [2]. Для прикладу, дієслово *fret* у кінці ряду містить значну кількість потенційних емотивів: **FRET** to rub; to chafe; to conflict (20) fret (to cause annoyance, 1,00); fret (to suffer annoyance, 1,00); fret (to rub painfully, 1,00); mope (0,94); worry (to indulge in worry, 0,90); mourn (to lament, 0,86); brood (to nurse one's troubles, 0,75); yearn (0,75); bother (to take trouble, 0,67); anger (to arouse someone to anger, 0,61); rub (to subject to friction, 0,55); complain (to express an objection, 0,50); pique (to anger, 0,50); simmer (to be angry, 0,50); hurt (to cause pain, 0,47); rankle (0,36); fear (to be apprehensive, 0,25); cry (to weep, 0,15); rage (to give vent to anger, 0,09) [3, с. 156].

Детально проаналізувавши дієслова, які не розпочинають синонімічних рядів у зворотному тезаурусі, ми поділили їх на п'ять груп (див. табл. 1):

- 1) дієслова з виразною емотивною семантикою (у денотаті яких чітко простежується експресивність через аналіз словникових дефініцій);
- 2) дієслова з невиразною емотивною семантикою (нижчий рівень експресивності, тяжіння до нейтральної лексики);
- 3) дієслова-архаїзми або лексика високого регістру;
- 4) дієслова-сленгізми, лексика низького регістру;
- 5) дієслова-терміни.

Таблиця ілюструє фрагменти розподілу дієслів від літери А до С, оскільки обсяг статті не дає змоги подати усі виділені одиниці.

Таблиця 1

Дієслова-недомінанти в Webster's New World Thesaurus (прикладі від А–С)

Емотиви	Квазіемотиви	Архаїзми, історизми, високий регістр	Сленг, розм. стиль, низький регістр	Терміни
<i>abash</i>	<i>abase</i>	<i>abscond</i> (literary)	<i>belt</i> (slang)	<i>acidify</i> (хім.)
<i>acerbate</i>	<i>abjure</i>	<i>absterge</i> (archaic)	<i>blubber</i> (informal)	<i>allegate</i> (юр.)
<i>aggress</i>	<i>abnegate</i>	<i>adjudge</i> (archaic)	<i>bolt</i> (розм.)	<i>amerce</i> (юр.)
<i>aggrieve</i>	<i>abrade</i>	<i>adjure</i> (formal)	<i>boot</i> (informal)	<i>anoint</i> (церк.)
<i>allure</i>	<i>accoutre</i>	<i>affiance</i> (literary)	<i>bottle</i> (slang)	<i>antisepticize</i> (мед.)
<i>anguish</i>	<i>accurse</i>	<i>affranchise</i> (archaic)	<i>buck</i> (informal)	<i>apperceive</i> (псих.)
<i>antagonize</i>	<i>actuate</i>	<i>affright</i> (archaic) (or poetic)	<i>bulldoze</i> (informal)	<i>asepticize</i> (мед.)
<i>antipathize</i>	<i>addle</i>	<i>affy</i> (obsolete)	<i>buttonhole</i> (informal)	<i>asseverate</i> (юр.)
<i>apotheosize</i>	<i>adulate</i>	<i>ail</i> (archaic)	<i>case</i> (slang)	<i>auscultate</i> (мед.)
<i>awe</i>	<i>adumbrate</i>	<i>altercate</i> (archaic)	<i>clout</i> (informal)	<i>anesthetize</i> (мед.)
<i>backlash</i>	<i>anathematize</i>	<i>ambuscade</i> (archaic)	<i>collar</i> (informal)	<i>array</i> (військ.)
<i>bandy</i>	<i>animadvert</i>	<i>ameliorate</i> (formal)	<i>corral</i> (informal)	<i>backlash</i> (мех.)

Унаслідок кількісного аналізу усіх дієслів тезаурусу визначено, що дієслова з виразною емотивною семантикою становлять 17,7%, дієслова з невиразною емотивною семантикою (квазіемотиви) – 40, дієслова-архаїзми або лексика високого регістру – 23, дієслова-сленгізми, лексика низького регістру – 5,2, дієслова-терміни – 21,3 від загальної вибірки з тезауруса. Найбільша кількість дієслів належить до другої групи. По суті, перші чотири групи належать до різних типів емотивів. Цікаво, що емотивна лексика за способом зображення у словнику виявила спільні ознаки з її прямим антагоністом – термінами, проте причини відсутності термінів як домінант ряду є кардинально протилежними: це номінативні одиниці, які цілеспрямовано не можуть утворювати синонімічні ряди. Попадання ж їх у синонімічні ряди, а тим паче у розряд домінант прямого тезауруса, заслуговує окремого дослідження.

Звичайно, недоліком проведеного аналізу є неповне урахування полісемії дієслів, оскільки ми намагалися охопити ті значення, які містять емоційно-експресивну семантику, та поміщали дієслова до термінів, хоча окремі з них багатозначні. Надалі доцільно проводити дослідження окремих значень полісемічної лексеми, та вже наявність емотивного компонента бодай в одному з них сама по собі свідчить про емотивний потенціал лексеми. Для повнішого виділення емотивної експресивної лексики варто також залучити інші існуючі словники та тезауруси, зокрема WordNet, порівняти та підсумувати результати дослідження, що є в перспективі розроблення нашої проблематики.

Отже, зворотний тезаурус синонімів виявився ефективним джерелом для виділення емотивної дієслівної лексики у системі мови. Категорія емотивності прямо пропорційно пов'язана з експресивністю: наявність експресивного значення у денотаті лексеми є передумовою емотивності, довші синонімічні ряди охоплюють більше потенційних емотивів. Тісний зв'язок між семантичними категоріями дає підстави виділяти “експресивно-емотивні значення” та холистично розглядати експресивно-емотивну семантичну категорію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд И. В. Семантическая структура слова в современном английском языке и методика её исследования: на материале имени существительного [Текст] : монография / И. В. Арнольд. – Ленинград : Просвещение, 1966. – 192 с. 2. Барановська О. Д. Емотивна номінація в лексико-семантичній системі англійського дієслова / О. Д. Барановська // Іноземна філологія. Український науковий збірник. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – Вип. 116. – С.101–106. 3. Білінський М. Е. Синоніміка англійського дієслова. Словник семантичних відстаней / М. Е. Білінський. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – XXXVI. – 382 с. 4. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія / Н. І. Бойко. – Ніжин : ТОВ Вид. – “Аспект-Поліграф”, 2005. – 552 с. 5. Павлова Н. М. Эмоциональные значения в лексикографическом отражении (на материале английского языка) : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук / Н. М. Павлова. – М., 1971. – 22 с. 6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с. 7. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 141 с. 8. Телия В. Н. Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация // Человеческий фактор в языке : Языковые механизмы экспрессивности. – М. : Наука, 1991. – С. 5–35. 9. Цоллер В. Н. Соотношение категорий экспрессивности, эмотивности и оценочности в структуре лексического значения / В. Н. Цоллер // Научные ведомости БГУ. – 1998. – № 2. – С. 43–54. 10. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка / В. И. Шаховский – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1987. – 190 с. 11. Шаховский В.И. Эмотивный компонент значения и методы его описания : Учебное пособие к спецкурсу / В. И. Шаховский. – Волгоград : Изд. ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1983. – 96 с. 12. Шумейко О. В. Емотивна семантика англійських лексичних одиниць / О. В. Шумейко // Наук. вісник Волинськ. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2008. –С. 94–97. – (Серія : Філологічні науки ; № 4). 13. Oxford dictionaries (www.oxforddictionaries.com) 14. Webster’s New World Thesaurus. – New York : Prentice Hall Press, 1985.

Стаття надійшла до редколегії 06.07.2015 р.

Прийнято до друку 14.09.2015 р.

**THE CATEGORIES OF EMOTIVENESS AND EXPRESSIVENESS
IN THE SYSTEM OF THE ENGLISH VERB**

Olha Baranovska

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: english_philology@ukr.net*

The article focuses on the study of the correlation between the categories of emotiveness and expressiveness in the lexico-semantic system of the English verb. The mutual interdependence of the categorial emotive and expressive meanings has been determined on the basis of the analysis of synonymic sets of verbs in the reverse thesaurus. The presence of the expressive meaning in the denotation of a lexeme entails emotiveness.

Keywords: emotiveness, expressiveness, emotive-expressive meaning, synonymic set, dominant of the set, reverse thesaurus.